

โครงการและการออกแบบ วัดเฉลิมพระเกียรติ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

นายพงศกร ยิ้มสวัสดิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-03-0489-3

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**THE PROGRAMING AND THE DESIGNING OF WAT CHALERM PHRA KIAT
SOMDECH PHRA SRINAGARINDRA BOROMARAJAJONANI**

Mr. Phongsakorn Yimsawat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-03-0489-3

นายพงศกร อิ่มสวัสดิ์: โครงการและการออกแบบวัดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราช
ชนนี. (The Programing and The Designing of Wat Chalerm Phra Kiat Somdech Phra Srinagarindra
Boromarajajonani) อาจารย์ที่ปรึกษา: อาจารย์ เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม: รอง
ศาสตราจารย์ ดร. ภิญญา สุวรรณศิริ. 184 หน้า. ISBN. 974-03-0489-3

โครงการและการออกแบบวัดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี เกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนะการออกแบบพระอารามขึ้นร่วมเทิดพระเกียรติในวโรกาสครบ 100 ปีวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี วันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2543 และการที่องค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ถวายรางวัลเทิดพระเกียรติคุณให้ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลก ข้อมูลซึ่งใช้ประกอบในการออกแบบโครงการได้จากการศึกษาเอกสาร รวมทั้งการสำรวจภาคสนาม อันมีเนื้อหาครอบคลุมถึงเรื่องประวัติความเป็นมาของการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา การวางผัง และรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารในเขตพุทธาวาส โดยเน้นเรื่องแนวความคิดในการใช้รูปสัญลักษณ์เพื่อสื่อความหมายแทนตัวบุคคล โดยได้ทำการศึกษาจากพระอารามเฉลิมพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่เลือกมาเป็นตัวอย่าง นอกจากนั้น ยังได้ทำการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระราชจริยวัตรและพระราชอัธยาศัยของสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี รวมทั้งรายละเอียดของที่ตั้งโครงการเพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการออกแบบ

โครงการนี้ เสนอให้ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาในชุมชนย่านวัดอนงคารามอันเป็นนิเวศสถานเดิมของสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี และทำการออกแบบเฉพาะเขตพุทธาวาส ซึ่งประกอบด้วย พระอุโบสถ ชุมเสมา ศาลาราย หมู่พระเจดีย์ ห้องสมุดพระธรรม อุทยานพระธรรม เป็นต้น สถาปัตยกรรมที่ทำการออกแบบมีลักษณะเป็นแบบไทยประเพณีสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กในระบบโครงสร้างเสาและคานเป็นหลัก มีการนำเอาสัญลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องและสื่อความหมายถึงสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ตลอดจนแสดงถึงลักษณะความเป็นฝ่ายใน อาทิเช่น ดอกบัวตูม สังวาลย์และเครื่องประดับ พานกลีบบัว ทรงกลมและผอบยอดปริกในชุดเครื่องราชูปโภคของฝ่ายใน เป็นต้น นำมาใช้เป็นต้นแบบในการออกแบบรูปทรง ตลอดจนลวดลายตกแต่งองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในส่วนต่างๆ อาทิเช่น ชุมประตู่ ชุมหน้าต่าง หน้าบัน บัวปลายเสา เสาหัวเม็ด เป็นต้น ที่ผนังด้านสกัดด้านหน้าพระอุโบสถ ตั้งนูนขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นประธาน ฝาผนังภายในเขียนภาพจิตรกรรมทศชาติและพุทธประวัติตอนเสด็จโปรดพุทธมารดา ส่วนหมู่พระเจดีย์มีลักษณะเป็นพระเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง อันเป็นรูปแบบสมัยรัตนโกสินทร์ที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย ประกอบด้วยพระเจดีย์ประธานและเจดีย์บริวารที่มุมทั้งสี่ ในชั้นฐานของหมู่พระเจดีย์จัดให้เป็นห้องสมุดศึกษาพระธรรม เพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี พื้นที่ด้านหน้าโครงการจัดให้เป็นอุทยานร่มรื่น มีบทบาทส่งเสริมห้องสมุดพระธรรมรวมทั้งยังเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนอีกประการหนึ่งด้วย

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์
สาขาวิชา สถาปัตยกรรมไทย
ปีการศึกษา 2544

ลายมือชื่อนิติ.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4274142025 :MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: SOMDECH PHRA SRINAGARINDRA BOROMARAJAJONANI / TEMPLE

PHONGSAKORN YIMSAWAT: THE PROGRAMING AND THE DESIGNING OF WAT
CHALERM PHRA KIAT SOMDECH PHRA SRINAGARINDRA BOROMARAJAJONANI.

THESIS ADVISOR: PAO SUWANSAKSRI, THESIS CO-ADVISOR: ASST. PROF. DR.PINYO
SUWANKIRI. 184 pp. ISBN. 974-03-0489-3

ASSIST.

The objective of this thesis is to design the temple to commemorate the 100th birthday of H.R.H. Princess Srinagarindra, the Princess Mother on October 21, 2000 and to honor H.R.H. the Princess Mother as one of the world's important persons recognized by UNESCO in the year 2000. The data for this project was gathered through the study of important documents and surveys of various sites to gain sufficient knowledge of the construction of Buddhist temples, their planning and the architecture in the *Buddhavas* area of the temples. The concept behind this project was to choose a design that reflected the personality and the character of the person. Therefore, The temples which honor the Royal consorts or daughters of the King were examined as well as the life, activities, ethics and sentiments of H.R.H. the Princess Mother. The details of the construction site were also studied to serve as the basis for the design.

This project is located on the bank of the Chao Phraya River in the community of Wat Anongkharam, where H.R.H. the Princess Mother had resided. The design was to be a Buddhist temple and would include the *ubosot*, a tabernacle with *sema* bases, pavilions, group of *chedis* or pagodas, Buddhist library and garden. The architecture is based on the Rattanakosin style, and it has been built with reinforced concrete structure using post and lintel system. Various objects have been installed to depict H.R.H. the Princess Mother's life such as lotus flowers, *sangvalya* or the decorative chain, the gold pedestalled tray and the round box used as the Royal Utensils of the female member of the court, etc. These is shown in the designing of forms and the decoration of the architectural elements such as porticos, window frames, pediments, column capitals and corner pillars. Mandapa-shaped throne housing an image of a standing crowned Buddha is constructed on the front wall of the *ubosot*, it was erected in honor of H.R.H. the Princess Mother. Within the *ubosot* are a number of Buddha image and mural painting depicting the story of the Lord Buddha. The *chedis* are redented square pagodas, a Rattanakosin style, which was adapted from the late Ayutthaya period. They are erected with a center pagoda surrounded by four smaller ones at the corners. At the base of the pagodas is a library housed the holy scriptures of the Dhamma, or teachings of the Lord Buddha and his disciples, that initiated by H.R.H. the Princess Mother. Finally, at the front of the temple grounds is a shaded garden to enhance the library area as well as a place to relax and contemplate quietly.

Department.....Architecture.....

Field of Study.....Thai Architecture.....

Academic Year.....2001.....

Student's signature.....*P. Yimsawat.*.....

Advisor's signature.....*P. Suwansakri*.....

Co-advisor's signature.....*Pinyo Suwankiri*.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความช่วยเหลือ และการให้ความแนะนำอย่างดียิ่งของ อาจารย์เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ รองศาสตราจารย์ ดร.กัญญา สุวรรณศิริ อาจารย์ที่ปรึกษา ร่วม, ศาสตราจารย์กิตติคุณ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษาชี้แนะและร่วมเป็นกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ รวมทั้งศาสตราจารย์ผุสดี ทิพทัส ประธานกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์, อาจารย์ ดร.ประเวศ ลิ้มปรีงษ์ และรองศาสตราจารย์ สมใจ นิ่มเล็ก ซึ่งได้กรุณาสละเวลาร่วมเป็นกรรมการตรวจวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้ด้วย

นอกจากนั้น การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลและหน่วยงานหลายฝ่าย ในเรื่องการเอื้อเฟื้อข้อมูลตลอดจนการอำนวยความสะดวกในการหาข้อมูลและการถ่ายภาพ ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอกราบนมัสการ และขอขอบพระคุณหน่วยงานและบุคคล ดังนี้

ท่านเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ แห่งพระอารามเฉลิมพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่เลือกมาเป็นตัวอย่างในการศึกษา ทั้ง 5 แห่ง อันได้แก่ ท่านเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร, วัดเทพธิดารามวรวิหาร, วัดราชนัคดารามวรวิหาร, วัดโสมนัสวิหารราชวรวิหาร และวัดเทพศิรินทราวาสราชวรวิหาร

เจ้าหน้าที่ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

คุณสมบูรณ์ บุญครอบ นักวิชาการศาสนา 4 ฝ่ายการคณะสงฆ์ สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณผู้ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือ ทั้งทางด้านกำลังกาย กำลังใจตลอดจนสนับสนุนในเรื่องทุนทรัพย์ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ดังนี้

คุณพ่อ คุณแม่ พี่ชาย และญาติๆที่บ้านทุกคน

รองศาสตราจารย์วิวัฒน์ เตมียพันธ์ และอาจารย์ประชา แสงสายัณห์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ และคุณป๋มมาส เทพหัตถ์

รุ่นพี่และเพื่อนร่วมชั้นเรียนในระดับบัณฑิตศึกษา โดยเฉพาะ คุณเทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์, คุณปิยนุช สุวรรณศิริ และคุณมนต์ทวี จิระวัฒน์ทวี

คุณจิวเวท หงสกุล

รุ่นน้อง โดยเฉพาะ คุณเนกกานต์ สิงหเรศร์, คุณประกิจ ถักคนผอง, คุณฉวีรงค์ฤทธิ์ ทองแสง, คุณนภัส ขวัญเมือง และคุณสุภาวิวัฒน์ หิรัญธนวิวัฒน์ รวมทั้งบุคคลที่มีได้เอื้อนามซึ่งได้กรุณาให้ความช่วยเหลือจนทำให้ งานวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงลงได้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญแผนผัง.....	ซ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฉ
สารบัญภาพลายเส้น.....	ณ
บทที่	
1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญ.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	2
1.4 วิธีทำการวิจัย.....	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
2 ข้อมูลเบื้องต้น	
2.1 ประวัติความเป็นมาของการสร้างวัด.....	5
2.2 ประวัติความเป็นมาของการสร้างวัดในประเทศไทย.....	7
2.3 พระอารามเฉลิมพระเกียรติ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน.....	22
2.4 ข้อมูลเกี่ยวกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี.....	91
2.5 การเกิดโครงการ “วัดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”.....	109
3 การวิเคราะห์ข้อมูล	
3.1 ที่ตั้งโครงการ.....	112
3.2 การกำหนดองค์ประกอบโครงการ.....	127
3.3 การใช้รูปสัญลักษณ์ในการออกแบบโครงการ.....	132
4 การออกแบบและผลงานการออกแบบ	
4.1 แนวความคิดในการออกแบบ.....	140
4.2 ผลงานการออกแบบ.....	152
รายการอ้างอิง.....	171
ภาคผนวก.....	174
ภาคผนวก ก กฎเกณฑ์ ข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับโครงการ.....	174
ภาคผนวก ข พระราชประวัติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่เกี่ยวข้องในการศึกษา.....	180
ประวัติผู้เขียน.....	184

สารบัญแผนผัง

	หน้า
แผนผังที่ 1 ผังวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย.....	13
แผนผังที่ 2 ผังวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา.....	14
แผนผังที่ 3 ผังส่วนพุทธาวาส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร.....	15
แผนผังที่ 4 ผังส่วนพุทธาวาส วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร.....	15
แผนผังที่ 5 ผังส่วนพุทธาวาส วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร.....	15
แผนผังที่ 6 ผังส่วนพุทธาวาส วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร.....	16
แผนผังที่ 7 ผังส่วนพุทธาวาส วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร.....	16
แผนผังที่ 8 ผังส่วนพุทธาวาส วัดบวรนิเวศราชวรวิหาร.....	16
แผนผังที่ 9 ผังส่วนพุทธาวาส วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร.....	16
แผนผังที่ 10 ชุมชนย่านวัดคองคาราม มาตรฐาน 1 : 4,000.....	118
แผนผังที่ 11 ผังสังเขปแสดงแผนที่ตั้งบ้านในบริเวณชุมชนย่านวัดคองคาราม อันเป็นนิवासสถานเดิมของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี.....	119
แผนผังที่ 12 แผนผังแสดงรายละเอียดที่ตั้งโครงการ และมุมมองของทัศนียภาพในตำแหน่งต่างๆ.....	123
แผนผังที่ 13 แผนผังแสดงรายละเอียด และขนาดพื้นที่ของที่ตั้งโครงการ.....	126
แผนผังที่ 14 แผนผังแสดงการพิจารณาแบ่งเขตพื้นที่โครงการ.....	141
แผนผังที่ 15 แผนผังโครงการและบริเวณโดยรอบ.....	152
แผนผังที่ 16 แผนผังส่วนพุทธาวาส.....	153
แผนผังที่ 17 แผนผังกลุ่มอาคารบนฐานไพที.....	154

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตัวอย่างพระอารามหลวงที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในที่สร้างหรือบูรณะขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล.....	23
ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพระอารามเฉลิมพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน.....	77
ตารางที่ 3 ตารางแสดงผลการศึกษา.....	82
ตารางที่ 4 ตารางแสดงแนวความคิดในการใช้รูปสัญลักษณ์ อันแสดงถึงลักษณะของพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ที่ปรากฏในพระอารามที่ศึกษา.....	87
ตารางที่ 5 ตารางแสดงองค์ประกอบในส่วนพุทธาวาส โครงการ “วัดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”	129
ตารางที่ 6 ตารางแสดงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระอารามเฉลิมพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน ที่เลือกมาเป็นตัวอย่าง.....	133
ตารางที่ 7 ตารางแสดงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระอารามเฉลิมพระเกียรติพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน และลักษณะการใช้งาน.....	135

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 8 ตารางแสดงที่มาของสัญลักษณ์อันเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี.....	136
ตารางที่ 9 ตารางแสดงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในการออกแบบโครงการ “วัดเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”.....	138

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพที่ 1 พระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ.....	30
ภาพที่ 2 พระเจดีย์ ตั้งอยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถ.....	30
ภาพที่ 3 พระอุโบสถวัดเฉลิมพระเกียรติ.....	32
ภาพที่ 4 ลายรดน้ำที่บานประตูพระอุโบสถ.....	32
ภาพที่ 5 พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ.....	34
ภาพที่ 6 ผนังภายในและบานหน้าต่างเขียนสีภาพกอบัว.....	34
ภาพที่ 7 ซุ้มประตูและบานประตู พระวิหารหลวง.....	35
ภาพที่ 8 พระศิลาขาวประดิษฐานเหนือบุษบก.....	35
ภาพที่ 9 พระอุโบสถวัดเทพธิดาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว.....	39
ภาพที่ 10 พระอุโบสถวัดเทพธิดาราม และซุ้มเสมา.....	41
ภาพที่ 11 ตุ๊กตาศิลารูปสตรีข้างบันไดทางขึ้นพระอุโบสถ.....	41
ภาพที่ 12 ภาพเทพอัปสรสถิตในพระวิมาน 3 ยอดที่บานประตู.....	42
ภาพที่ 13 ซุ้มหน้าต่างและบานหน้าต่าง.....	42
ภาพที่ 14 หน้าบันพระอุโบสถ ตกแต่งด้วยการประดับชั้นกระเบื้องเคลือบเป็นรูปภาพหงส์จีน.....	43
ภาพที่ 15 ภายในพระอุโบสถ.....	44
ภาพที่ 16 บานหน้าต่างเขียนภาพเครื่องแขวนเป็น โคมแบบจีน.....	44
ภาพที่ 17 บานประตูเขียนลายรดน้ำเป็นภาพเทพอัปสรทวารบาล.....	45
ภาพที่ 18 ซุ้มหน้าต่างและบานหน้าต่าง.....	45
ภาพที่ 19 ภายในพระวิหาร วัดเทพธิดาราม.....	47
ภาพที่ 20 รูปพระอริยสาวิกา ในอิริยาบถต่างๆ ประดิษฐานอยู่บนฐานปัทม์ ด้านหน้าพระประธาน.....	47
ภาพที่ 21 หน้าบันการเปรียญ วัดเทพธิดาราม ประดับด้วยชั้นกระเบื้องเคลือบเป็นภาพหงส์จีน.....	48
ภาพที่ 22 ภาพถ่ายจากมุมสูง ของวัดราชนัคคาราม ใน พ.ศ. 2539.....	51
ภาพที่ 23 พระอุโบสถ วัดราชนัคคาราม อาคารที่มองเห็นอยู่ทางขวาคือการเปรียญ.....	53
ภาพที่ 24 ซุ้มประตูและบานประตู.....	55
ภาพที่ 25 ภายในห้องพระอุโบสถวัดราชนัคคาราม.....	55
ภาพที่ 26 ภายในพระวิหาร วัดราชนัคคาราม.....	57
ภาพที่ 27 พระพุทธรูปประธานและเวชยันตพิมาณ.....	57
ภาพที่ 28 ซุ้มประตูและบานประตู.....	58

สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 29 ภายในการเปรียญ วัดราชนัคคาราม.....	58
ภาพที่ 30 ส่วนฐานและส่วนตัวเรือนของพระวิหาร.....	62
ภาพที่ 31 ซุ้มประตูและบานประตู.....	62
ภาพที่ 32 หน้าบันพระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร.....	64
ภาพที่ 33 หน้าบันพระอุโบสถ วัดโสมนัสวิหาร.....	66
ภาพที่ 34 รายละเอียดการประดับกระเบื้องเคลือบ.....	66
ภาพที่ 35 กลุ่มอาคารภายในเขตพุทธาวาส วัดเทพศิรินทราวาส.....	69
ภาพที่ 36 จาตุรตนอนุสาวรีย์.....	70
ภาพที่ 37 ภาพรั้งน็อนุสตร.....	70
ภาพที่ 38 พระอุโบสถ วัดเทพศิรินทราวาส.....	72
ภาพที่ 39 หน้าบันพระอุโบสถ วัดเทพศิรินทราวาส.....	74
ภาพที่ 40 ภายในพระอุโบสถ วัดเทพศิรินทราวาส.....	75
ภาพที่ 41 พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ.....	75
ภาพที่ 42 สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระราชโอรสธิดา.....	92
ภาพที่ 43 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงฉายร่วมกับพระสหายร่วมชั้นเรียน.....	92
ภาพที่ 44 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมขุนนวมยศจนทรวงศ์ และหม่อมสรวงสรวง.....	93
ภาพที่ 45 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระราชธิดา พระราชโอรส.....	95
ภาพที่ 46 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงฉายกับคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และราชองครักษ์.....	96
ภาพที่ 47 ทรงฉายในโอกาสที่สมเด็จพระอนุชาธิราชได้รับพระราชทานยศนายร้อยโท.....	97
ภาพที่ 48 พระโกศพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประดิษฐานเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	99
ภาพที่ 49 เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภค ที่ตั้งแต่งถวายหน้าที่ประดิษฐานพระโกศทองใหญ่บนพระแท่นสุวรรณเบญจกมล.....	100
ภาพที่ 50 เครื่องราชอิสริยยศราชูปโภค ที่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงได้รับพระราชทาน.....	100
ภาพที่ 51 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จเยี่ยมราษฎร อ.เมือง จ.น่าน แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ พอ.สว. เผ่าฯ พระราชทานเข็มเครื่องหมาย พอ.สว.	101
ภาพที่ 52 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีเสด็จฯ ไปยังแปลงปลูกป่าไผ่ที่บ้านป่าขวางนาเงิน ในพื้นที่คอยดุง.....	104
ภาพที่ 53 ตัวอย่างผลงานฝีพระหัตถ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ซึ่งทรงเป็นงานอดิเรก.....	107
ภาพที่ 54 สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงหล่อพระพุทธรูป ณ บริเวณลานจอดเฮลิคอปเตอร์ พระตำหนักคอยดุง.....	108
ภาพที่ 55 ภาพถ่ายมุมสูงของชุมชนย่านวัดคองนการาม ถ่ายเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2538.....	114
ภาพที่ 56 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ มหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค พ.ศ. 2334 – 2400).....	116

สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 57 วัดคอนงคาราม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ด้านหน้าคือคลองตลาดสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หรือคลองวัดคอนงคาราม..	116
ภาพที่ 58 โรงจิวหน้าศาลเจ้ากวนอู ด้านขวาคือบ้านพักและร้านค้าริมน้ำของโรงน้ำปลา ด้านซ้ายคือ โรงจิว.....	120
ภาพที่ 59 เรือนแถวหน้าวัดคอนงคาราม.....	120
ภาพที่ 60 พระอุโบสถวัดคอนงคาราม.....	124
ภาพที่ 61 ภายในอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ.....	124
ภาพที่ 62 ถนนและที่จอดรถทางด้านหน้าอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ.....	124
ภาพที่ 63 ทางเข้าสู่ที่ตั้งโครงการ ซึ่งเสนอให้เป็นส่วนพุทธาวาส.....	124
ภาพที่ 64 ทางเดินระหว่างอุทยานเฉลิมพระเกียรติฯ และที่ตั้งโครงการ.....	124
ภาพที่ 65 ถนนและลานจอดรถบริเวณเส้นทางที่จะไปสู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา.....	124
ภาพที่ 66 ที่โล่งริมแม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณที่ตั้งโครงการ ปัจจุบันเป็นที่ทิ้งขยะ.....	125
ภาพที่ 67 คำมวย อยู่ในบริเวณที่ตั้งโครงการ.....	125
ภาพที่ 68 ศาลเจ้ากวนอู.....	125
ภาพที่ 69 บ้านพักอาศัยและโรงงานน้ำปลา อยู่ข้างศาลเจ้ากวนอู.....	125
ภาพที่ 70 ศาลเจ้าที่สร้างขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณที่เป็นโรงจิวเดิม.....	125
ภาพที่ 71 บ้านพักอาศัยและโรงเก็บสินค้า อยู่ติดกับศาลเจ้าที่สร้างขึ้นใหม่ ถัดออกไปเป็นแนวเขื่อน ของที่ตั้งโครงการ.....	125
ภาพที่ 72 พานพระศรีทองคำลงยาเครื่องพร้อม เครื่องราชอิสริยยศในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี.....	145
ภาพที่ 73 สังวาลย์และทับทรวง เครื่องทรงพระพุทธรูปที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พระพุทธรูปฉลองพระองค์).....	146
ภาพที่ 74 พระกรรเจี๊ยง เครื่องทรงพระพุทธรูปที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พระพุทธรูปฉลองพระองค์).....	147
ภาพที่ 75 กรองศอ เครื่องทรงพระพุทธรูปที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พระพุทธรูปฉลองพระองค์).....	148

สารบัญภาพลายเส้น

	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 1 ทรงคอกบัวตูมและอิทธิพลที่มีต่อองค์ประกอบสถาปัตยกรรมบางส่วน.....	144
ภาพลายเส้นที่ 2 พานกลีบบัวทรงกลม พร้อมทั้ง มอบทรงกลมยอดปริก และอิทธิพลที่มีต่อองค์ ประกอบสถาปัตยกรรมบางส่วน.....	145
ภาพลายเส้นที่ 3 สังวาลย์ และอิทธิพลที่มีต่อลวดลายในการประดับตกแต่ง.....	147
ภาพลายเส้นที่ 4 กระหนกสามตัวโดยทั่วไป และกระหนกสามตัวที่สุกกลายขึ้นเลียนแบบเครื่อง ประดับ.....	148
ภาพลายเส้นที่ 5 รูปตั้งกลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส ด้านหน้าพระอุโบสถ.....	155
ภาพลายเส้นที่ 6 รูปตั้งกลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส ด้านหมู่พระเจดีย์.....	156
ภาพลายเส้นที่ 7 รูปตั้งค้ำข้างกลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส.....	157

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

	หน้า
ภาพลายเส้นที่ 8 รูปตัดตามขวาง กลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส.....	158
ภาพลายเส้นที่ 9 รูปตัดตามยาว กลุ่มอาคารในเขตพุทธาวาส.....	159
ภาพลายเส้นที่ 10 รูปตั้งพระอุโบสถ ด้านสกัด.....	160
ภาพลายเส้นที่ 11 รูปตั้งพระอุโบสถ ด้านยาว.....	161
ภาพลายเส้นที่ 12 รูปตั้งหมู่พระเจดีย์.....	162
ภาพลายเส้นที่ 13 แบบขยายส่วนเครื่องล้าของ ลายหน้าบัน สำหรับ รวงผึ้ง และคันทวย मुखเด็จพระอุโบสถ.....	163
ภาพลายเส้นที่ 14 แบบขยายซุ้มประตูพระอุโบสถ.....	164
ภาพลายเส้นที่ 15 แบบขยายซุ้มหน้าต่างพระอุโบสถ.....	165
ภาพลายเส้นที่ 16 ผังการตกแต่งเพดานพระอุโบสถ แบบขยายคาวเพดาน และลวดลายตกแต่งชื่อ.....	166
ภาพลายเส้นที่ 17 การตกแต่งผนังภายในพระอุโบสถ และแบบขยายลวดลายที่ใช้ในการตกแต่ง.....	167
ภาพลายเส้นที่ 18 แบบขยายพระพุทธรูปประธาน ประดิษฐานเหนือรัตนบัลลังก์และชั้นฐานชุกชี ภาย ในพระอุโบสถ.....	168
ภาพลายเส้นที่ 19 รูปตั้งมุขบกประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ และแบบขยายพระพุทธรูป ฉลองพระองค์.....	169
ภาพลายเส้นที่ 20 ทศนียภาพโครงการ.....	170